

VI.

„Student Lyhne - Fru Boye; Student
Frithiof Petersen - Fru Boye.“

Det var Eric, der hventimede og det fragte
i Mikkelens Aftener, et stort ^{lyst} Maa med
stampet hængsel og talte Alen til Loftet,
med to Postte, som fiske ud den ene Voj,
og i den anden Dine, der gik ind til Smaa-
atillensme bagved Afting var snart drevende af
Stemt fra det og Gips og Maaen; det havde
gjort Spindelkvævningerne. Højden delfe
som Døjlgave og tegnet Tlodent fra de
store Prider, det lød i Gips, Maaen og Maa,
i Maaen, Løben og Genaadte fra den
Vindmæl af Afstibning, der som en Tine
af Novisalen Tordens, fra den Høje
tråd og hele Stuen vinkel og Lavstovværne i
Kvæmpe af det Posten, de høje Ravstovværne i
den store Prider, den havde det firdel-
mere grøn end grøn Oliven.

Eric stod med Alen og modblende i
Blæsen og Gips med Papirhise fra det
mørke, det havde Maaen havde havde
Maaen, det havde Maaen havde Maaen
ind over den ene Maa, som havde Maaen

OM FORLEGENHED OG BLINK MED ØJET

— litteraturteoriens status

Nils Gunder Hansen

Det udsagn jeg oftest hører (og indimellem selv giver til bedste) i uformelle samtaler om litteraturteori- og analyse, er noget i stil med følgende: "Al for megen litteraturanalyse er blot bevidstløse bekræftelser eller projektioner af teorier, man kommer til teksten med. Det må dog være muligt at læse hvad der rent faktisk står i den enkelte givne tekst." Dette sympatiske ønske er givetvis udsprunget af alt for mange uheldige erfaringer med oplagte mislæsninger af tekster, men spørgsmålet er om kritikken lader sig konvertere til en positiv strategi for litteraturteori- og analyse eller om man blot lader sig besnære af de tiltalende metaforiske konnotationer, udsagnet rummer: læseren som en omhyggelig *håndværker*, der med stolthed dyrker sin særlige metier og med ømhed trakterer det materiale, hvis individuelle særkende altid kommer til sin ret takket være den særlige symbiose mellem arbejder og arbejdsstand.

Måske er denne analyseutopi udtryk for et ønske om at forlænge den spontane og fornøjelsesprægede læsnings tilsyneladende intime kontrakt mellem tekst og læser ind i selve analysen — for som bekendt er der et umiddelbart lysttab, når man går fra læsning til analyse — forholdet bliver da *agonistisk* - man skal oppebyde en kende- lig mængde bagtanke og mistanke for at nedkæmpe en modstander, der "danser som en sommerfugl og stikker som en bi."

Den konkrete analyses distancerende blik vil formentlig altid forudsætte en eller anden given forestilling om hvad en tekst er og dermed en regional ontologi om tekster overhovedet, der ydermere ikke kan undgå at interferere med alle mulige andre ontologier om alle mulige andre ting. Litteraturteorien vil således hurtigt komme til at implicere hele verdensanskuelser i en uoverskuelighed, der gør det nærliggende at længes efter læsningens staldvarme eller stemningen i den gode gamle analyse-smedje.

Hvis man ud fra tre nyere udgivelser Andersen, Harrits, Hougaard og Kyndrup(ed.): *Fortælling og erfaring*. Tilegnet Johan Fjord Jensen. Aarhus Universitetsforlag, 1988; L. Erslev Andersen, Stoun-bjerg, Søndergaard og Østerud (ed.): *Løjper. Temaer i aktuel tekst-læsning* (Århus Universitetsforlag 1988) og Jørn Erslev Andersen: *Dryssende Roser. Essays om digtning og filosofi*. (Modtryk 1988) skal sige noget generelt om litteraturteoriens- og analysens aktuelle status, kan man først konstatere, at disse bøger til fulde demonstrerer, at tekstteorier og analysestrategier altid allerede konkurrerer på verdensbilleder med allehånde filosofiske, kulturelle og samfundsmæssige implikationer.

F.eks. står et oprindeligt litteraturteoretisk begreb om *fortælling* i dag centralt placeret i forskellige tværgående registre udover det strikte litteraturanalytiske: biografien og spørgsmålet om konstitutionen af mening i det personlige liv (narrativ identitet); det historiefilosofiske slagsmål om de store vs. de små fortællinger; og endelig det samlede spørgsmål om hvorvidt fortællingen som erfarings-, menings- og individualiseringsmedium overhovedet er muligt i det moderne samfund? Festskriftets overordnede bud er her, såvidt jeg kan se, at fortællingen er mulig — og derved muligegøres også det ka-tegorien implicerer: det selvbiografiske livsudkast (Marie Louise Svane), formidling af psykologisk og samfundsmæssig erfaringsindsigt (Peter Madsen), lyst, erkendelse og handlingsfrisættelse (Martin Zerlang), æstetisk formidlede indsigter, der ikke umiddelbart er kommensurable med et teoretisk beskrivelsessprog men ikke af den grund — netop tværtimod — mindre væsentlige (Morten Kyndrup, Flemming Harrits). Der kan fortælles - fortællingen lader sig læse og forstå — og på forskellig vis korreleres med tekstestjerne re-gistre: virkeligheden, historien, individet, eksistensen. Det er dog samtidig karakteristisk, at denne apologi for fortællingen gennem-føres med den allerstørste forsigtighed og en vis frugtbar forlegenhed; fortællingen og dens omverdensrelationer er ikke transparente størrelser; fortællingerne er fragmentariske, multidimensionelle, heterogene, relativt æstetisk autonome. Måske kan man sige, at en vis nøgtern, veltempereret *dekonstruktiv attitude* er

ved at blive *lieu commun* i litteraturanalysen, og måske har dekonstruktionisterne haft deres egentlige mission som en sådan *litteraturpolitisk pressionsgruppe*, der kan afsætte visse effekter hen over midten af an-svarlige partier i dansk litteraturanalyse. Men tænk om de fik magt som de har agt, uha uha.

Hvis man vil opleve den virkelige dekonstruktion for fuldt udtræk, skal man gå til de andre bøger, her særligt *Dryssende Roser*. Det er bemærkelsesværdigt nok *lyrikken*, der er i fokus her: som litterær genre har lyrikken modsat epikken en stor grad af uafhængighed i forhold til tidsbevidstheden og det menneskelige handlingsunivers; lyrikken lever på normalsprogets og normalvirkelighedens grænser, og den bliver derfor et velegnet refleksionsmedium for en dekonstruktiv tænkning, der hele tiden sætter spørgsmålstejn ved virkeligheden og alt muligt andet *as we know it*. Jørn Erslev fører til overflod hermetiske og hypermodernistiske poeter som Hölderlin og Paul Celan sammen med den vesterlandske rationalitets *udspørgere par excellence* Heidegger og Derrida. Vekselspillet mellem uigennemtrængelig lyrik og grænseafsøgende filosofi tematiseres på mange måder i hvad Habermas ville kalde en *Entdifferenzierung*, en udviskning af artsforskellen mellem digtning og filosofi i regi af en omfattende rationalitetskritik. Karakteristisk nok læses også fortællinger som en slags maskeret lyrik — hos Jørn Erslev tjener en lille fortælling af J. P. Jacobsen, "Fra Skitsebogen", til at demontere "en i det moderne udpræget hang til stabil, dødsfornægt-ende, metaforisk velordnet virkeligheds klassifikation" (s. 95). I *Løjper* analyserer Karl Erik Schølhammer Musils fortælling "Sol-sorten" og udtaler bl.a.: "I erfaringen af den 'anden tilstand' kommer subjektet ud på den anden side af kærligheden, døden og tiden for i oplevelsen af fortabelsen at blive vist hen til sin skrøbelige og ensomme konventionalitet i den sproglige virkelighed" (s. 165). Og i samme bog siger Lars Erslev i forbindelse med en bestemmelse af 'øjeblikket' hos Kierkegaard: "Det er en begivenhed, hvor verden fremtræder som spil (Derrida), der ikke lader sig standse og fikseres, hvor ens begrebssystemer bryder sammen, og ens begrænsethed og dødelighed manifesteres, hvor det manifesteres, at ens tolkninger ikke er og aldrig kan være færdige" (s. 62).

I disse citater ser vi en karakteristisk sammenføring af motiver fra strukturalistisk/semiotisk sprog- og kulturopfattelse, Derridas dekonstruktion og Heideggers filosofiske dødsstoicisme. Semiotikkens *sproghypostase* bærer på en indre modsigelse: på den ene side er det kun gennem sproget, vi har adkomst til virkeligheden — på den anden side er dette sprog vilkårligt og konventionelt og som sådan spærrer for adkomst til hvilken virkelighed man så end må fo-

rudsætte bag sproget. På en vis måde er sproget i denne teori stadig et billede af virkeligheden — betydning er navngivning — sprog og tegn præsterer en *Welterzeugung* på samme måde som de kantske kategorier gjorde tilforn; blot er navnene vilkårlige og i sidste ende producerer de verden. Med Derridas kritik kommer denne stabile kulturel relativisme i afdrift: "... sproget er på én gang det, der giver indsigt samtidig med at det forhindrer den, og (...) dette paradoks (...) lader sig (ene og alene) begribe i diverse former for udtrykks resistens overfor éntydig afkodning" (Jørn Erslev s. 51). Kulturel relativismen bliver tolket som en permanent krise, virkeligheden bliver noget der står og blinker, og dekonstruktionen opsøger med forkærlighed de steder, hvor blinkene er særlig markante. Når Heidegger da bliver tilkoblet er vi endegyldigt hinsides en videnskabelig teori om sprog- og kultursystemerne, eller en metode til aflæsning af filosofiske og litterære tekster: kultur og konventioner bliver et uegentligt udtryk for anonymitetens *Man*, og subjektet lever (når det går ideelt til) i en egentlighedens blanding af heroisme og lystfuldhed, når det uudsigelige melder sig i de privilegerede øjeblikke. Konklusionen bliver en art negativ åbenbaringsteologi, fordi det der bryder igennem, er det vi samtidig er konstitutionelt afskåret fra.

Dette uudsigelige er ikke mere uudsigeligt end at det har ganske mange navne — lad os i flæng nævne det sublime, det reelle, det fatale, lysningen, snittet, øjeblikket "... Afgørende er det her, at øjeblikket hos Kierkegaard ikke bestemmes som et "mystisk Nu", hvor et fuldt nærvær erfares, men som et "Jetzt" (Benjamin), der lader verden fremtræde som et ubeskriveligt spil. Ikke et øjeblik, men et blink med øjet" (Løjper, Lars Erslev, s. 63). Denne åbenbaringsteologi er karakteristisk ved ikke at være rituelt domesticeret — den er allestedsnærværende. Der er altid nogen eller noget, der blinker til en dekonstruktionist: sproget, teksten, symbolet, metaforen, væren, tingene... intet af dette er, hvad det synes at være. Nu kan man imidlertid ikke citere et blink eller tage bolig i et øjekast. Og at jagte rundt og lede efter øjekast kunne forekomme at være en selvdementerende beskæftigelse, for så vidt et øjekast nu engang er noget man uforvarende rammes af, men det er hvad dekonstruktionisten i en vis forstand gør — og det er en modsigelse, han gerne frasiger sig. Faktisk vil han helst gøre sig selv til et stort givende og tagende øjekast — dekonstruktionen må ikke blive benævnelig, fikseret, polemisk, kritisk — og derfor tematiseres den hele tiden i subjektløse vendinger — som noget der giver sig, en akt, en begivenhed osv. Men den performative modsigelse er umulig at undvige, den er kun alt for *sigelig*.

Pragmatismen må være en stor fristelse for den trætte dekon-

struktionist — og her har vi nok en af forklaringerne på, at denne amerikanske filosofiske tradition vinder frem i disse år. Pragmatismen søger at lukke hullet i kulturel relativismen (det afgørende er, at koden fungerer; sandheden og virkeligheden er, hvad vi gør den til), hvor dekonstruktionismen tværtimod indædt borer i det. I sin artikel i *Løjper* giver Lars Erslev en suveræn, klar beskrivelse af forholdet mellem pragmatisme og dekonstruktion (noget Hans Hauge mærkværdigvis snød os for i sin *Dekonstruktiv Teologi* for nogle år siden): i forhold til pragmatismens insistens på at filosofien ikke er nogen privilegeret viden, må Derridas projekt forekomme som en unødvendig bagvendt forlængelse af metafysikken og transcendentalfilosofien, og har Derrida ikke selv sagt, at man ikke kan installere sig i overskridelsen, at man i en vis forstand slet ikke kan overskride metafysikken, og bliver konsekvensen da ikke, at man nu engang må tage bolig i det der er: de historisk frembragte normer og fortolkningsfællesskaber. På den anden side er pragmatikken en ironi uden selvironi, og som sådan lettere naiv. Hvordan kan man undgå at forholde sig ironisk til sin egen ironi? hvordan kan man installere normen som en ny metafysisk instans? er en bevidst og reflekteret pragmatisme ikke allerede en dementeret pragmatisme?

Pragmatisten og dekonstruktionisten må således hver især betragte den anden som én, der, så at sige, er stået af en station fortidligt på rejsen. Lars Erslevs votum falder ud til fordel for dekonstruktionisten, hvilket underbindes af, at han fremhæver dekonstruktionismen som immanent, håndværksmæssig læreprocedure og underspiller den som *Weltanschauung*.

Dette med pragmatismen leder os tilbage til *Fortælling og erfaring*, hvor Hans-Jørgen Schanz i en glimrende artikel viderefører den *pragmatiske vending*, hans forfatterskab har taget på det sidste. Med lidt god vilje kan man se artiklen som en art teoretisk overbygning på de litteraturanalyser fra festskriftet, jeg nævnte i begyndelsen — i hvert fald oparbejder han de filosofiske og sociologiske forudsætninger for en hævde af, at fortælling, erfaring, subjektivitet stadig er mulig. De dramatiserede historiefilosofiske forfaldsfigurer og den radikale skepticisme afvises under hensyntagen til den *overskridelse af bevidsthedsfilosofien*, som tematiseres af bla. Habermas og Richard Rorty: "Med "bevidsthedsparadigme" menes her noget i retning af en tænkning, ifølge hvilken verden opfattes som konstitueret af at være til i og for den menneskelige bemestrings- og forestillingsevne. Ifølge paradigmet er verden objekt for mennesket, og mennesket er subjekt i denne til-rådighed-stående verden. Subjektet sætter verden som objekt for sig; sproget er medie og udtryksflade for et subjekt, som altid allerede er til. (...) Måske

er det bruddet med det, der i den filosofiske diskurs kaldes bevidsthedsfilosofien, som klarest markerer en generel erfaringsændring, en ændring som vel alene under forudsætning af bevidsthedsfilosofiens figur som norm lader sig bestemme som erfaringsophør eller erfaringsforfald." (*Fortælling og erfaring*, s. 183-84) Dette paradigmeskift indebærer først og fremmest en *afdramatisering* af filosofiens, subjektets og sprogets postulerede verdensopbyggende og -nedbrydende funktioner; hver især undslipper de ulykkelige alternativer: filosofien mellem den transcendentale suverænitæt og den empiriske hjemløshed, sproget mellem den konventionelle navngivning og den selvtematiserende referentialitetsopløsning.

Men selvfølgelig har Schanz's nye position endnu kun programmatisk status — og med dens, af Wittgenstein, (den tidlige) Heidegger og pragmatismen inspirerede insisteren på det menneskelige erfaringsfelts *henvisthed* til situering, temporalitet, sproglighed og kollektivitet, vil den være en oplagt skydeskive for erfaringsforfaldets og skepticisernes projektiler. Nu har Wittgenstein imidlertid sagt, at den radikale tvivl altid snylter på en forudgående og grundlæggende *vished* — dette må gælde både den filosofiske og den epokale tvivl. Den egentlige udfordring bliver derfor at vende sig imod det-der-lader-sig-sige, det der på trods af alle formodninger gør verden beboelig — og dette er ikke nødvendigvis en lettere opgave end at jage det udsigelige. Selvom "beboeligheden" som fælles vilkår må forudsætte en vis *medviden*, er det næppe et spørgsmål, der afgøres ved indforståede blink med øjet — snarere må det hensætte diskussionspartnerne i en vis forlegenhed. Det gør imidlertid ikke noget. Som Løgstrup siger et sted, er den reelle diskussion båret oppe af at man *deler forlegenhed* — man behøver ikke dele forudsætninger eller løsningsforslag, men denne fælles forlegenhed i forhold til det saglige problem gør diskussionen reel.

Lad mig da til slut, for at vende tilbage til litteraturteorien, udkaste et spørgsmål til almindelig og gensidig forlegenhed. I hvor høj grad er vore gængse syn på litterær produktion, litteraritet, litterær reception og analyse bestemt af bevidsthedsfilosofien eller dens skepticistiske vrængbillede? Hvad vil det indebære, på Wittgensteinsk vis, at betragte f.eks. fortællingen og digtet som *sprogspil*, der er vævet ind i bestemte *livsformer*?